

УДК 342.9

Євген Скрипа,*канд. юрид. наук, докторант кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ*

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДОРОЖНІЙ РУХ»

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених і норм чинного законодавства України досліджено теоретичні підходи до визначення поняття «дорожній рух». Наголошено, що, незважаючи на свою поширеність як у назвах, так і безпосередньо в положеннях нормативно-правових актів, категорія «дорожній рух» не отримала свого належного законодавчого визначення. Запропоновано власне визначення поняття «дорожній рух», яке найбільш доцільно закріпити на законодавчому рівні.

Ключові слова: рух, дорога, дорожній рух, автомобільний транспорт, законодавство, перевезення, пасажери, вантажі.

Постановка проблеми. Конституція України проголосила, що життя і здоров'я людини визнаються в нашій державі найвищими соціальними цінностями. Важливість наведених конституційних принципів, їх першорядність у діяльності уповноважених державою суб'єктів не піддається сумніву. Держава повинна створювати й забезпечувати належне функціонування механізмів, дія яких спрямована на забезпечення безпеки людини та громадянина, недопущення проявів посягання на їхнє життя і здоров'я. Проте сьогодні й досі великими є показники смертності й травматизму серед населення України, що зумовлено низкою чинників. Одним із визначальних серед таких чинників є низький рівень безпеки дорожнього руху.

Так, в Україні рівень смертності й травматизму внаслідок дорожньо-транспортних пригод є одним із найвищих у Європі, а рівень організації безпеки дорожнього руху залишається вкрай низьким, про що у звітах неодноразово наголошували експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я, Світового банку й інших поважних міжнародних інституцій. Зокрема, протягом 2011–2016 років у нашій державі зареєстровано близько 170,8 тис. дорожньо-транспортних пригод із постраждалими, в яких загинуло 26,7 тис. і травмовано 210,4 тис. осіб. У 2016 році зафіксовано зростання кількості дорожньо-транспортних пригод на 5,1 відсотка і травмованих у них осіб на 6,4 відсотка порівняно з 2015 роком. Як зазначено в Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року, яка затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 червня 2017 року № 481-р, особливо тривожним є те, що понад 42,6 відсотка загиблих у дорожньо-транспортних пригодах у 2016 році – це пішоходи

та велосипедисти. При цьому наголошено на тому, що велике занепокоєння викликає те, що за останній шестирічний період на дорогах України загинуло 1,4 тис. дітей віком до 18 років, а дорожньо-транспортні пригоди в Україні є першою за поширеністю причиною смерті молоді віком від 15 до 24 років і другою за поширеністю причиною смерті дітей віком від 5 до 14 років [1]. Більше того, науковці відмічають той факт, що негативні наслідки нерозв'язаних проблем автомобілізації полягають у тому, що вони призвели до мільйонних людських жертв. Аварійність на дорогах у багатьох країнах розцінюється на рівні національного лиха. Зокрема, проведення в Франції опитування населення показало, що серед факторів, які загрожують життю людей, французи ставлять на перше місце дорожньо-транспортні пригоди. За даними Організації Об'єднаних Націй, щорічно на дорогах у всьому світі гине не менше ніж 250 тис. осіб і понад 10 млн. отримують поранення [2, с. 4]. Наведені дані свідчать про те, що одним із найважливіших складників забезпечення безпеки на автомобільному транспорті є такий напрям, як забезпечення безпеки дорожнього руху. Зазначимо, що повноцінна характеристика зазначеного напрямку забезпечення безпеки на автомобільному транспорті повинна бути здійснена з урахуванням аналізу сутності дефініції «забезпечення безпеки дорожнього руху». В основі зазначеної дефініції закладено таку категорію, як «дорожній рух».

Поняття «дорожній рух» у наукових дослідженнях розглядали Я.І. Хом'як, В.В. Мамочка, Г.К. Голубєва, Т.С. Кичилук, Д.О. Маріц, І.О. Козлюк, А.Т. Комзюк, М.П. Кучерявенко, Д.О. Білінський, О.О. Дмитрик і багато інших. Однак, незважаючи на чималу кількість наукових розробок,

єдиного підходу до визначення вказаного терміна так і не розроблено, що є суттєвою прогалиною на теоретичному та практичному рівнях.

|| **Метою статті** є визначити сутність поняття «дорожній рух».

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на свою поширеність як у назвах, так і безпосередньо в положеннях нормативно-правових актів, категорія «дорожній рух» не отримала свого належного законодавчого визначення. У зазначеному випадку мова йде передусім про такі нормативно-правові акти: Закон України «Про дорожній рух» від 30 червня 1993 року, який визначає правові й соціальні основи дорожнього руху з метою захисту життя і здоров'я громадян, створення безпечних і комфортних умов для учасників руху й охорони навколишнього природного середовища; Закон України «Про автомобільні дороги» від 8 вересня 2005 року, який визначає правові, економічні, організаційні та соціальні засади забезпечення функціонування автомобільних доріг, їх будівництва, реконструкції, ремонту й утримання в інтересах держави та користувачів автомобільних доріг; Закон України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 року, який визначає правові, економічні, організаційні та соціальні основи діяльності транспорту; Закон України «Про автомобільний транспорт» від 5 квітня 2001 року, який визначає засади організації й діяльності автомобільного транспорту; Закон України «Про джерела фінансування дорожнього господарства України» від 18 вересня 1991 року, який визначає правові основи забезпечення фінансування витрат, пов'язаних із будівництвом, реконструкцією, ремонтом та утриманням автомобільних доріг загального користування й сільських доріг України; Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306, якою затверджено Правила дорожнього руху. Зазначені акти законодавства, попри те що вони регулюють доволі вузьку сферу суспільних відносин, пов'язаних із дорожнім рухом, сутність останнього не визначають. На цю недосконалість законодавства неодноразово вказували вчені-правознавці.

Так, наприклад, досліджуючи особливості управління загальнодержавною системою забезпечення безпеки дорожнього руху, М.М. Долгополова наголошувала на тому, що дефініція «дорожній рух» не визначена в жодному нормативно-правовому акті. При цьому вчена акцентує увагу на тому, що мова йде саме про дефініцію зазначеної категорії, а не про поняття, оскільки існує дві можливості репрезентувати останнє, зробити його

доступним для розуміння: за допомогою терміна – словесної номінативної одиниці, і за допомогою дефініції – певним чином побудованої фрази [3, с. 13]. Із приводу наведеної позиції відмітимо, що сьогодні не існує однастайності щодо сприйняття сутності категорії «дорожній рух» і серед учених-правознавців.

Найпростіший підхід до розуміння досліджуваного явища передбачає здійснення його семантичного аналізу. З такої позиції ця категорія утворена шляхом зіставлення двох слів – «дорожній» і «рух». Авторський колектив Великого тлумачного словника сучасної української мови зазначає, що слово «дорожній» варто тлумачити в значенні: стосовно дороги; призначений для дороги; який перебуває в дорозі; той, хто перебуває в дорозі. Або ж як прикметник до слова «дорога», тобто смуга землі, по якій їздять і ходять; смуга, що лишається як слід після руху кого-, чого-небудь; місце для проходу, проїзду; доступ куди-небудь; можливість потрапити куди-небудь; перебування в русі; під час руху, подорожування куди-небудь; правильний напрямок руху кого-небудь; напрямок діяльності, шлях розвитку [4, с. 320]. У свою чергу, слово «рух» тлумачать у багатьох значеннях: спосіб існування матерії, який полягає в безперервній зміні всього сущого та виявляється в безпосередній єдності перервності й неперервності простору та часу; процес розвитку, внаслідок чого відбувається зміна якості предмета, явища тощо, перехід від одного якісного стану до іншого; зміна положення кого-, чого-небудь унаслідок обертання, коливання переміщення тощо; переміщення транспорту, ходьба тощо в різних напрямках. Наприкінці вчені зазначають, що дорожній рух – це процес руху по дорогах транспортних засобів та учасників дорожнього руху [4, с. 1280].

Як впливає із семантичного аналізу досліджуваного явища, воно наділено динамічними характеристиками, так як є процесом, а також має просторові межі – певну територію – дорогу. При цьому такий процес пов'язаний із залученням до нього транспортних засобів та учасників дорожнього руху. Однак у наведеному випадку повністю ігнорується такий складник, як нормативно-правове регулювання дорожнього руху, тобто правові приписи, відповідно до яких він відбувається. Зрозуміло, що такий підхід до сприйняття сутності дорожнього руху притаманний побутовому вживанню цієї категорії. Проте й окремі вчені-правознавці можуть не акцентувати увагу на зазначеному складнику відносин у сфері дорожнього руху.

Так, наприклад, у дослідженні М.М. Долгополова дійшла висновків, що дорожній

рух варто розглядати як систему елементів живої та неживої природи, що функціонує в умовах, які залежать від рівня сучасної техніки, стану внутрішнього середовища й можливостей людини. Крім того, наголошує вчена, дорожній рух являє собою процес, під час якого здійснюється регулювання динамічних зв'язків у потрійному сполученні: людина, транспортний засіб, дорога [3, с. 35]. І хоча в наведеному випадку вдало підкреслено сполучення основних компонентів дорожнього руху, наявне ігнорування питання щодо нормативно-правового регулювання цих процесів.

Аналіз фахової юридичної літератури свідчить про наявність позицій, які, навпаки, повністю отождествлюють дорожній рух із його нормативно-правовим регулюванням. Зокрема, авторський колектив Великого енциклопедичного юридичного словника сутність категорії «дорожній рух» визначає через категорію «правила дорожнього руху», розуміючи під останньою нормативний акт, яким регулюється єдиний порядок дорожнього руху на території України. При цьому вказується, що зміст правил дорожнього руху становлять норми трьох груп: норми, що встановлюють права й обов'язки учасників дорожнього руху; норми, що містять вимоги до технічного стану й обладнання транспортних засобів, номерних, розпізнавальних знаків, написів і позначень; норми, що стосуються організації та регулювання дорожнього руху [5, с. 222, 669–670]. Наведене розуміння досліджуваної категорії, без сумніву, є доволі вузьким, оскільки в такому випадку мова йде лише про такий складник дорожнього руху, як здійснення його нормативно-правової регламентації, тобто про норми права, які в сукупності визначають правила, відповідно до яких виникають, розвиваються, видозмінюються і припиняються ці суспільні відносини.

А тому більш вдалою виглядає позиція авторського колективу навчального посібника «Адміністративна відповідальність та провадження в справах про адміністративні правопорушення», які як одну з основних ознак дорожнього руху називають те, що переміщення людей самостійно, на тваринах або на транспортних засобах регламентовано спеціальними правовими нормами. Поряд із цим називається ще низка важливих ознак дорожнього руху: дорожній рух пов'язаний із пересуванням людей, переміщенням вантажів механічними транспортними засобами й за допомогою тварин, а також осіб без транспортних засобів; це переміщення відбувається на дорогах; організацію дорожнього руху регулює значна кількість суб'єктів, про-

відне місце серед яких посідають працівники поліції; таку діяльність реалізують також за допомогою спеціальних технічних засобів; загальні правила дорожнього руху й адміністративну відповідальність визначають органи державної влади залежно від їхньої компетенції [6, с. 353]. Наведені ознаки повною мірою можуть охарактеризувати дорожній рух як цілісне багатоаспектне явище. Однак уважаємо, що серед них доречно назвати те, що за відхилення від установлених правил поведінки в цій сфері законодавством передбачено міру юридичної відповідальності, причому не тільки адміністративну, а й кримінальну.

На думку О.Ю. Салманової, під дорожнім рухом доцільно вважати нормативно врегульовану діяльність, у результаті якої здійснюється просторове пересування людей і вантажів дорогами за допомогою транспортних засобів або без них [7, с. 16]. Схожим видається підхід до визначення сутності дорожнього руху, відповідно до якого він являє собою переміщення людей і вантажів механічними транспортними засобами, а також осіб без транспортних засобів дорогами, який регламентовано спеціальними правовими нормами, а також урегульовано спеціальними технічними засобами та державними органами [6, с. 353]. Така позиція щодо розуміння дорожнього руху виглядає дещо вузькою, оскільки під ним пропонується розуміти лише переміщення (діяльність з переміщення) людей та об'єктів матеріального світу. До уваги не береться той факт, що в такому процесі бере участь значна кількість суб'єктів, діяльність яких спрямована на досягнення конкретного результату, задля чого вони реалізують свої права й обов'язки (повноваження). Іншими словами, дорожній рух варто розглядати як суспільні відносини.

Так, як цілком слушно зауважує С.М. Гусаров, у процесі діяльності люди вступають у відносини, які за своєю природою є суспільними. Ці відносини певним чином упорядковуються державою в інтересах суспільства та набувають змісту налагодженої системи. Підсумком таких міркувань стає важливий висновок, що дорожній рух – це насамперед певна сфера суспільних відносин, яка виникає з приводу задоволення соціальних і виробничих інтересів як самого суспільства, так і його членів [8, с. 13]. У цьому контексті варто відмітити той факт, що сутність категорії «дорожній рух» визначається, хоча й частково, через призму суспільних відносин і в законопроектній роботі.

Зокрема, з метою вирішення наявних в Україні проблем дорожнього руху шляхом запровадження комплексних законодавчих

змін, які повинні забезпечити вирішення проблем безпеки руху на всіх рівнях і позитивно вплинути на основні складники дорожнього руху (його учасників, транспортні засоби, дороги) [9], суб'єктом законодавчої ініціативи на розгляд Верховної Ради України подано Проект Закону України «Про дорожній рух та його безпеку» від 26 вересня 2016 року № 5184 (далі – Законопроект № 5184). Як випливає з аналізу преамбули вказаного Законопроекту, він повинен визначити правові й соціальні основи дорожнього руху та його безпеки в Україні, а також спрямований на захист життя і здоров'я громадян, створення безпечних і комфортних умов для учасників дорожнього руху й охорони довкілля. У статті 6 (визначення термінів) Законопроекту сутність дорожнього руху визначається як процес руху по дорогах та інших місцях, де це не заборонено цим Законом, транспортних засобів та учасників дорожнього руху й пов'язаних із ним суспільних відносин [10].

Запропоноване суб'єктом законодавчої ініціативи визначення досліджуваної категорії, на нашу думку, має низку недоліків. Так, по-перше, в ньому відсутні згадки про нормативно-правове регулювання вказаного процесу. По-друге, під час визначення сутності дорожнього руху на перше місце ставиться те, що він являє собою процес, який із погляду семантики визначають так: послідовна зміна станів, що відбувається закономірним порядком; хід розвитку чого-небудь; сукупність послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного наслідку [4, с. 1179]. У свою чергу, згадка про суспільні відносини має місце в кінці визначення. Уважаємо, що за такого підходу порушена логіка сприйняття відповідного явища, так як «процес» має місце в межах відповідних суспільних відносин. А тому більш вдалим виглядає підхід, відповідно до якого дорожній рух являє собою сукупність суспільних відносин, які виникають під час просторового переміщення людей і вантажів по дорогах за допомогою транспортних засобів або без них, а також у процесі управління умовами цього переміщення [11, с. 8]. При цьому запропоноване вище визначення потребує уточнення в частині використання конструкції «за допомогою транспортних засобів або без них».

Відмітимо, що використання такої конструкції доволі часто зустрічається на сторінках фахової літератури, зокрема у визначеннях сутності досліджуваної категорії, які наведені вище. Проте вважаємо, що в аспекті визначення сутності «дорожнього руху» використання цієї конструкції втрачає сенс, так як ці суспільні відносини мають місце незалежно від того, використовуються або ж

ні транспортні засоби. Як цілком слушно зауважує О.М. Шевчук, така ситуація є небажаною, оскільки порушується методологічний принцип, що отримав назву «лезо Оккама», згідно з яким неприпустимим є «множення понять» [12, с. 95]. Тобто використання наведеної конструкції перевантажує визначення сутності категорії «дорожній рух», так як указує на її необов'язкові елементи. Як цілком правильно із цього приводу наголошує В.Б. Пчелін, у такому випадку визначення сутності відповідного явища стає занадто громіздким і має внаслідок цього формально-юридичний характер [13, с. 12].

Висновки

Аналіз вищенаведеного матеріалу дає змогу назвати ознаки, що можуть бути закладені в основу визначення сутності дорожнього руху: він являє собою сукупність різноаспектних суспільних відносин; урегульований правовими нормами різної юридичної сили; такі суспільні відносини виникають, розвиваються й видозмінюються у зв'язку з необхідністю переміщення людини та вантажів; таке переміщення відбувається в чітких просторових межах – автомобільними дорогами. Такий підхід дає можливість сутність дорожнього руху визначити як законодавчо регламентовану сукупність суспільних відносин, що виникають, розвиваються, видозмінюються у зв'язку з переміщенням автомобільними дорогами людей і вантажів.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 черв. 2017 р. № 481-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 59. Ст. 1808.
2. Жулев В.И. Предупреждение дорожно-транспортных происшествий. Москва: Юрид. лит.-ра, 1989. 222 с.
3. Долгополова М.М. Управление заальнодержавною системою забезпечення безпеки дорожнього руху: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2003. 210 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
5. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 992 с.
6. Адміністративна відповідальність та провадження в справах про адміністративні правопорушення: навчальний посібник / О.В. Кузьменко, М.В. Плугатир, І.Д. Пастух та ін.; за заг. ред. О.В. Кузьменко. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.

7. Салманова О.Ю. Адміністративно-правові засоби забезпечення міліцією безпеки дорожнього руху: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2002. 225 с.

8. Гусаров С.М. Адміністративно-правові засади управлінської діяльності Державної автомобільної інспекції України щодо забезпечення безпеки дорожнього руху: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2002. 171 с.

9. Пояснювальна записка до Проекту Закону України «Про дорожній рух та його безпеку» від 26 верес. 2016 р. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=60111&pf35401=400876>.

10. Про дорожній рух та його безпеку: Проект Закону України від 26 верес. 2016 р. № 5184. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=60111&pf35401=400876>.

11. Лукьянов В.В. Обеспечение безопасности дорожного движения: учебное пособие. Москва, 1979. 380 с.

12. Шевчук О.М. Засоби державного примусу у правовій системі України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Одеса, 2003. 187 с.

13. Пчелін В.Б. Перегляд адміністративних актів органів внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2011. 190 с.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых и норм действующего законодательства Украины исследованы теоретические подходы к определению понятия «дорожное движение». Отмечено, что, несмотря на свою распространенность как в названиях, так и непосредственно в положениях нормативно-правовых актов, категория «дорожное движение» не получила своего должного законодательного определения. Предложено собственное определение понятия «дорожное движение», которое наиболее целесообразно закрепить на законодательном уровне.

Ключевые слова: движение, дорога, дорожное движение, автомобильный транспорт, законодательство, перевозки, пассажиры, грузы.

In the article, based on the analysis of scientific views of scientists and the norms of the current legislation of Ukraine, the theoretical approaches to the definition of the concept of "road traffic" are researched. It was emphasized that despite its prevalence both in names and directly in the provisions of normative legal acts, the category "road traffic" has not received its proper legislative definition. The actual definition of the concept of "road traffic", which is most appropriate to be fixed at the legislative level, is proposed.

Key words: traffic, road, road traffic, road transport, legislation, transportation, passengers, cargo.